

РОЗДІЛ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.60>

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Берназюк О.О.,
доктор юридичних наук,
викладач кафедри права
Європейського університету
ORCID: 0009-0004-0203-0964
e-mail: obernaziuk@gmail.com

Берназюк О.О. Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття.

У статті розкрито сучасне поняття правового висновку Верховного Суду та обґрунтовано думку про те, що такий висновок характеризується значною кількістю ознак судового прецеденту.

Проведено огляд наукових підходів до розуміння місця та ролі судового прецеденту взагалі та його присутності у правовій системі України. З'ясовано, які ознаки правової позиції Верховного Суду наділяють її властивостями судового прецеденту, а також доведено постійно зростаюче значення знання та використання правових позицій Верховного Суду у діяльності всіх державних службовців, адвокатів, а також представників інших професій, які у своїй роботі застосовують відповідні норми законодавства.

На підставі проведеного огляду наукових концепцій та підходів до розуміння поняття «судовий прецедент», автором запропоновано удосконалене визначення цього поняття. Доведено, що судовий прецедент (*stare decisis*) – це сформульований під час розгляду конкретної справи у рішеннях судів вищої інстанції правовий висновок стосовно способу застосування норми матеріального або процесуального права. Аргументовано, що судовий прецедент покликаний забезпечувати формування єдиного підходу у питаннях тлумачення цієї норми, вирішення суперечностей або прогалин законодавчого регулювання та є обов'язковим для застосування під час вирішення судами спорів у схожих правовідносинах.

Автором доведено, що судовий прецедент є джерелом суддівської правотворчості, у процесі якої не створюється нова норма права (правило поведінки), а визначається обов'язковий спосіб застосування норми права, виробляється єдиний підхід до вирішення суперечностей між нормами актів законодавства (подолання колізій) або заповнення прогалини у законодавчому регулюванні. Аргументовано, що певним винятком можна вважати правові висновки, сформовані у процесі застосування судом аналогії закону та аналогії права для унормування встановленої прогалини в законодавчому регулюванні певних суспільно-управлінських правовідносин.

Ключові слова: судовий прецедент, суддівська правотворчість, правовий висновок, судова практика, Верховний Суд.

Bernaziuk O.O. Judicial precedent in the legal system of Ukraine: modern approaches to the definition of the concept.

The article reveals the modern concept of a legal opinion of the Supreme Court and substantiates the opinion that such an opinion is characterized by a significant number of signs of judicial precedent.

A review of scientific approaches to understanding the place and role of court precedent in general and its presence in the legal system of Ukraine was conducted. It has been clarified which features of the legal

position of the Supreme Court give it the properties of a judicial precedent, and also the ever-increasing importance of knowledge and use of the legal positions of the Supreme Court in the activities of all civil servants, lawyers, as well as representatives of other professions who apply the relevant norms in their work has been proven legislation.

Based on the review of scientific concepts and approaches to understanding the concept of “judicial precedent”, the author proposed an improved definition of this concept. It has been proven that a judicial precedent (*stare decisis*) is a legal conclusion formulated during the consideration of a specific case in the decisions of the courts of higher instance regarding the method of application of the norm of substantive or procedural law. It is argued that the judicial precedent is designed to ensure the formation of a unified approach in matters of interpretation of this norm, resolution of contradictions or gaps in legislative regulation, and is mandatory for application when courts resolve disputes in similar legal relationships.

The author proved that judicial precedent is a source of judicial law-making, in the process of which a new rule of law (rule of conduct) is not created, but a mandatory method of applying the rule of law is determined, a unified approach to resolving contradictions between norms of legislative acts (overcoming conflicts) or filling gaps in legislative regulation. It is argued that a certain exception can be considered legal conclusions formed in the process of applying the analogy of law and analogy of law by the court to normalize the established gap in the legislative regulation of certain social-administrative legal relations.

Key words: judicial precedent, judicial law-making, legal conclusion, judicial practice, the Supreme Court.

Постановка проблеми. Питання щодо правової природи суддівської правотворчості є дискусійним у сучасній правовій науці. Огляд наукових робіт показує, що у сучасному розумінні правовий висновок Верховного Суду (ВС) набирає нових рис та вже володіє значною кількістю ознак судового прецеденту.

Зокрема, як зазначає з цього приводу М. Шумило, в умовах тектонічних змін правових систем світу загалом, конвергенції романо-германської та англо-саксонської правових систем зокрема, актуалізується проблема визначення джерел права як основи правозастосування, а в українських умовах динамічного розвитку правової системи це питання стає надважливим для подальшого розвитку права; особливої актуальності джерела права набули сьогодні, коли, окрім практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та рішень Конституційного Суду України (КСУ), джерелами права стають правові позиції Верховного Суду України та правові висновки ВС [1, с. 47].

У цьому аспекті правові висновки ВС набувають певних ознак судового прецеденту, що не є власним для вітчизняної правової системи, яка за своїми характеристиками тяжіє до романо-германської.

Аргументуючи існування в Україні судового прецеденту, який є безпосереднім джерелом права, Д. Гетманцев та Н. Блажівська зазначають, що наразі спостерігається унікальний процес синтезу англо-саксонської і романо-германської правових традицій, що, зокрема, проявляється у взаємному проникненні правових інститутів; у межах цього процесу в романо-германських правових системах з'являється у різних видах і формах правовий прецедент і, відповідно, судова доктрина як джерело права [2, с. 101].

Таким чином, у сучасних умовах, за яких відбувається синтез романо-германської та англо-саксонської правових систем, постає питання про статус правового висновку ВС як джерела суддівської правотворчості та набуття ним ознак судового прецеденту, незважаючи на те, що таке джерело права, загалом, не притаманно вітчизняній правовій системі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання судового прецеденту та його присутності в Україні досліджували такі науковці, як Н. Блажівська, В. Власенко, Д. Гетманцев, О. Кібенко, Н. Саветчук, М. Шумило та ін. Деякі аспекти набуття правовим висновком ВС ознак судового прецеденту були предметом вивчення у наукових роботах автора цієї статті [3; 4]. Проте у сучасній правовій науці залишається низка недосліджених питань наукового та практичного характеру, пов'язаних з визначенням природи та значення правового висновку ВС у правовій системі України.

Формулювання цілей. Метою статті є розкриття сучасного поняття правового висновку ВС та обґрунтування думки про те, що такий висновок характеризується значною кількістю ознак судового прецеденту.

Виклад основного матеріалу. Для з'ясування поняття правового висновку ВС та обґрунтування думки про те, що такі висновки формуються у результаті суддівської правотворчості, необхідно звернутися до існуючих на сьогодні підходів до розуміння поняття «судовий прецедент».

Так, в іноземних юридичних словниках визначається, що прецедент – це принцип або правило, встановлене в попередній судовій справі, яке є обов'язковим або переконливим без звернення до суду чи іншого органу під час вирішення наступних справ із подібними питаннями чи фактами; принцип, за яким судді зобов'язані дотримуватися прецедентів, відомий як *stare decisis* [5].

Згідно з доктриною *stare decisis* значення має навіть одне прецедентне рішення. У країнах континентального права, як правило, потрібна консолідована й узгоджена низка судових рішень із певного питання (стала судова практика, *jurisprudence constant, ständige Rechtsprechung*) для того, щоб певна позиція мала значення. Звичайно, це не перешкоджає рішенням мати юридичну силу, коли Верховний суд ухвалює його вперше у відповідному правовому питанні, практика щодо якого ще не є ustalеною [6].

Згідно із поширеним підходом принцип *stare decisis* зобов'язує суд поважати прецедент, встановлений попередніми рішеннями, що походять від латинського вислову «*Stare decisis et non quieta movere*» та означає «стояти на вирішеному і не порушувати спокій». При цьому, принцип *stare decisis* розмежовують на два компоненти: (1) рішення, винесене вищестоящим судом або тим самим судом у попередній справі, є обов'язковим прецедентом, якому повинен слідувати цей суд і всі нижчі суди; (2) суд може скасувати власний прецедент, але повинен робити це лише в тому випадку, якщо є вагома підстава для цього, і навіть у цьому випадку слід керуватися загальними принципами [7].

Таким чином, в основі концепції судового прецеденту як джерела права лежить принцип правової визначеності, реалізація якого, серед іншого, забезпечується єдністю та сталістю судової практики.

Для правильного розуміння природи судового прецеденту важливо наголосити, що останній виник у системі загального права, як третій вид права, рівнозначний із статутним правом (тобто статутами та кодексами, прийнятими законодавчими органами) та підзаконними актами (тобто нормативними актами, оприлюдненими органами виконавчої влади у формі делегованого законодавства); прецедентне право в юрисдикціях загального права – це набір рішень судів або інших органів, які можна цитувати як прецедент [8].

Тобто судовий прецедент у загальному праві виступає одним із джерел права та застосовується на рівні із законами (актами законодавчої гілки влади) та підзаконними (документи, прийняті виконавчої гілкою влади) актами, доповнюючи його, зокрема, за наявності прогалин або суперечностей.

Важливо також зазначити, що відповідно до теорії прецеденту застосування правового висновку, зробленого судом у вже розглянутій справі, можливо лише тоді, коли обставини цієї розглянутої справи, та справи, яку розглядає суд та у якій застосовує прецедент, є релевантними (схожими, тожними) [9].

Н.М. Саветчук, визначаючи «класичний» судовий прецедент як рішення суду, що закріплює нормативно-правовий припис, розрахований на багаторазове застосування, і є обов'язковим для судів тієї ж або нижчої інстанції при вирішенні аналогічних судових спорів, звертає увагу на існування окремих різновидів судового прецеденту. Одним з них є правороз'яснювальний прецедент, який за своєю сутністю є прикладом тлумачення нормативно-правового акта, тобто містить інтерпретаційний припис [10, с. 188].

З точки зору деяких науковців, саме останній різновид судового прецеденту притаманний правовій системі України. У цьому випадку судовий прецедент – це фактично прецедент-тлумачення, що розвиває та деталізує положення законодавчих актів, тлумачить суперечливий зміст норм права, і тим самим надає закону переконливого характеру та сприяє виробленню єдиного підходу до застосування норм законодавства [11, с. 30-31].

До інших видів судового прецеденту належить судовий прецедент на перспективу. О. Кібенко зауважує, що українська судова система (крім конституційного судочинства) не знає такого правового інструмента, як перспективна дія правового висновку суду (*Prospective Overruling*); на відміну від норм законодавства, «нова» правова позиція суду застосовується до правовідносин, що існували до того, як ця позиція була сформована. Перше застосування прецеденту на перспективу відбулося в США у 1932 р. суддею Кардозо у справі *Sunburst*, який зазначив, що суд може застосувати існуючий прецедент у справі, яка розглядається, і водночас проголосити, що він більше не буде слідувати цьому прецеденту в майбутньому [12].

У п. 3 Рішення від 5 грудня 1932 р. у цій справі Верховний Суд США наголосив, що у випадку, якщо тлумачення статуту судом штату не порушує права сторони, судові рішення, що застосовує таке тлумачення на підставі *stare decisis*, не може містити застереження про незастосування його для майбутніх справ. Тому, переглядаючи рішення суду штату, Верховний Суд США перевіряв, чи

порушує винесене таким чином рішення будь-які права, надані позивачу федеральною Конституцією [13].

О.В. Пушняк, досліджуючи досвід Верховного Суду США, зазначає, що цей суд неодноразово підіймав питання проспективної дії нових норм права, вказуючи на три фактори, що визначають, чи слід застосовувати нове правило проспективно: 1) щоб бути застосованим неретроактивно, рішення має встановлювати нове правило; 2) необхідно зважувати переваги та недоліки в кожному конкретному випадку, звертаючи увагу на попередню історію відповідного правила, його мету і наслідки, і на те, чи буде ретроактивність сприяти його дії чи гальмувати її; 3) потрібно зважати на наявність істотної несправедливості, пов'язаної з ретроактивним застосуванням прецеденту [14, с. 6-7].

Проблема ретроспективної дії правових висновків ВС також порушувалась деякими науковцями. Зокрема, у Висновках та рекомендаціях П'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики. Податкові спори в адміністративному судочинстві» з цього приводу зазначається, що ВС повинен: 1) враховувати, чи встановлює рішення нове правило, яке замінює попередній чітко встановлений прецедент, чи вперше вирішує питання у спосіб, який не був явно передбачуваним; 2) зважати на переваги та недоліки ретроспективності в кожному конкретному випадку, звертаючи увагу на попередню історію відповідного правила, його мету і наслідки, і на те, чи буде ретроактивність сприяти його дії чи гальмувати її; 3) визначити, чи має місце істотна несправедливість, пов'язана з ретроактивним застосуванням правового висновку, зокрема ступінь впливу попереднього правового висновку на принципове рішення особи щодо її вступу до відповідних правовідносин, їх зміни або припинення, а також фактична можливість особи відкоригувати її поведінку для уникнення негативних наслідків, пов'язаних зі зміною усталеного праворозуміння [15, с. 226].

У свою чергу П. Лютіков та В. Дояр вважають, що диференціація варіантів дії нових правових висновків у часі, з огляду на їхній нормативний характер, цілком узгоджується з конституційною вимогою про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, а також узгоджується із принципами публічного адміністрування [16, с. 108].

Поряд із поняттям «судовий прецедент» у доктрині загального права вживається поняття «повідні судові рішення», яке в сучасних правових системах загального права означає прецеденти, що визначають новий важливий правовий принцип чи концепцію, або іншим чином суттєво впливають на тлумачення чинного права [17].

У науковому обігу для позначення таких судових рішень іноді вживається поняття «судова доктрина».

Зокрема, у вітчизняній правовій науці під судовою доктриною розуміються висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках ВС, які мають враховуватися судами при ухваленні рішень, однак не буквально, а з урахуванням їх ієрархії в системі джерел права та конкретних обставин справи, що забезпечує незалежність суддів і відповідає конституційному принципу верховенства права [2, с. 101].

Із наведеного визначення вбачається, що поняття «судова доктрина» застосовується як тотожне поняттю «судовий прецедент». Водночас, деякі науковці небезпідставно пропонують розмежовувати ці два поняття.

Наприклад, Є.М. Смичок вважає, що судова доктрина уособлює сталість аспектів правозастосування, провадженого судом, поєднуючись із динамікою розвитку відповідних правовідносин; вона здатна разом з поясненням норми запропонувати новий підхід до впорядкування як конкретного казусу, так і в цілому подібних ситуацій, що виникатимуть у майбутньому [18, с. 160].

Ще одним поняттям, яке застосовується у науковій літературі як тотожне або, принаймні, близьке за змістом до поняття «судовий прецедент», є поняття «судова практика».

Деякі науковці наголошують на певній відмінності цих двох понять, оскільки судовий прецедент є результатом вирішення конкретного спору, а судова практика – це сукупність судових рішень за певною категорією справ [19, с. 40].

В. В. Власенко з цього приводу зазначає, що судовий прецедент є різновидом положень права, що виникають у результаті судової практики, яка безпосередньо спрямована на подолання прогалин у законодавчому регулюванні [11, с. 30].

Інші науковці вважають, що під судовою практикою слід розуміти судові рішення у конкретних справах, в яких містяться юридичні зразки застосування та тлумачення норм права, що носять багаторазовий характер. Водночас, правовий прецедент відіграє додаткову роль, виступає регулятором

правових відносин, що займає підпорядковане місце щодо нормативно-правового акта; його значення полягає у розвитку та деталізації положень нормативних актів, тлумаченні суперечливого або невідомого змісту норм права; прецедентне судове рішення – це нестандартне рішення або ж таке, що до цього не зустрічалося у судовій практиці [20, с. 61, 62].

У законодавстві України термін «судовий прецедент» відсутнє, однак, аналіз положень процесуального законодавства свідчить про те, що у Господарському процесуальному кодексі України (ГПК України), Кодексі адміністративного судочинства України (КАС України), Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України) та Цивільному процесуальному кодексі України (ЦПК України) як синонімічні застосовуються поняття «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція».

На підтвердження цієї точки зору свідчать, зокрема, положення ч. 4 ст. 236 ГПК України, ч. 5 ст. 242 КАС України, ч. 4 ст. 263 ЦПК України та ч. 6 ст. 368 КПК України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (ст.ст. 6, 13 та 36), які передбачають обов'язковість врахування судами правових висновків ВС щодо застосування норми права під час обрання та застосування цієї норми права при вирішенні справи. Поняття «правовий висновок» превалює у положеннях процесуального законодавства стосовно інших синонімічних категорій.

При цьому, єдина норма, у якій застосовується термін «правова позиція» є ч. 6 ст. 347 КАС України (аналогічні положення містяться у ч. 6 ст. 303 ГПК України та ч. 6 ст. 404 ЦПК України), в якій визначено, що якщо Великою Палатою Верховного Суду (ВП ВС) вже висловлена правова позиція щодо юрисдикції спору у подібних правовідносинах, справа повертається (передається) відповідній колегії (палаті, об'єднаній палаті) для розгляду, про що постановляється ухвала [21].

Крім того, у низці статей процесуальних кодексів вживається поняття «судова практика». Наприклад, ч. 5 ст. 328 та ч. 3 ст. 333 КАС України (ч. 3 ст. 287 ГПК України та ч. 3 ст. 389 ЦПК України) визначають однією з підстав відкриття касаційного провадження у справі – подання касаційної скарги, що стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики.

Також відповідно до ч. 5 ст. 346 КАС України (ч. 5 ст. 302 ГПК України, ч. 5 ст. 434-1 КПК України та ч. 5 ст. 403 ЦПК України) суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право передати справу на розгляд ВП ВС, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики.

Таким чином, можна констатувати, що судова практика – це сукупність правових висновків ВС з питання застосування певної норми права у конкретних правовідносинах, що характеризується відносною сталістю та узгодженістю. При цьому, поняття «правова позиція» при буквальному тлумаченні стосується лише випадків висловлення ВП ВС висновків з питань юрисдикції спору у подібних правовідносинах, тобто правова позиція є окремим видом правового висновку.

У тлумачному словнику термін «позиція» визначається, як точка зору, ставлення до чого-небудь, що визначає характер поведінки, дії, що зумовлені цією точкою зору, цим ставленням [22, с. 815].

Водночас, термін «висновок» – це остаточна думка про що-небудь, логічний підсумок, зроблений на основі спостережень, міркувань або розгляду певних фактів [23, с. 492].

Тому, виходячи з етимологічного значення понять «позиція» та «висновок», для уніфікації понятійного апарату у процесуальних кодексах доцільніше застосовувати поняття «правовий висновок», як остаточну сформульовану позицію щодо способу застосування норми права.

У свою чергу судовий прецедент можна визначити, як сформульований під час розгляду конкретної справи у рішеннях судів касаційної інстанції правовий висновок стосовно способу застосування норми права, який забезпечує існування єдиного підходу у питаннях тлумачення цієї норми, вирішення суперечностей або прогалин законодавчого регулювання та є обов'язковим для застосування під час вирішення судами спорів у схожих правовідносинах. Тобто судовий прецедент фактично є джерелом суддівської правотворчості, однак у процесі такої правотворчості не створюється нова норма права, а визначається обов'язковий спосіб її застосування, виробляється єдиний підхід до вирішення суперечностей або прогалини у законодавчому регулюванні. Певним винятком можна вважати правові висновки, сформовані у процесі застосування судом аналогії закону та аналогії права для унормування встановленої законодавчої прогалини в регулюванні певних суспільно-управлінських правовідносин.

При цьому судова доктрина (у системі загального права є співставним з поняттям «провідні судові рішення») включає лише найбільш важливі, сталі правові висновки судів вищих інстанцій, у яких

вироблено концептуально важливий підхід до пріоритетності певного правового принципу в конкретних правовідносинах чи способу тлумачення норми права, або які в інший спосіб суттєво впливають на формування судової практики.

Яскравим прикладом розмежування судового прецеденту та судової доктрини на практиці є досвід Італії. У цій державі при Верховному Суді функціонує спеціальний офіс, який виокремлює правові позиції з його рішень (*massime*); італійські *massime* фактично наближаються до положень закону – вони містять певні загальні висновки, які мають застосовуватися без прив'язки до фактичних обставин конкретної справи; прямого обов'язку для застосування *massime* немає; для судді існує лише ризик скасування його рішення, якщо воно суперечитиме практиці Верховного Суду Італії. Виключення становлять так звані «*giurisprudeza consolidata*» (перекладається з італійської як підтверджена, погоджена, ustalена судова практика), які послідовно застосуються судами [9].

Як виняток, можливо, що одне принципове рішення суду може становити «консолідовану судову практику» («*giurisprudeza consolidata*»), зокрема у випадку рішення Великої палати. Винятковість прецедентного значення, яке надається окремому рішення у поєднанні з його переважною еманациєю Великої палати підтверджує, що прецедентне значення, зазвичай, приписується незмінній судовій практиці. Однак не обов'язково, щоб це була «постійна» судова практика, оскільки цілком можливо, що одне принципове рішення, особливо якщо воно винесене Великою палатою, виражає «консолідовану» позицію суду [24, с. 103].

В Україні роль такої «консолідованої судової практики» виконували постанови Пленуму Верховного Суду України, які мали *de jure* рекомендаційний характер, а *de facto* були «настільними книгами» з питань правозастосування кожного судді і тих правників, які дотичні до практичної юриспруденції; авторитет постанов Пленуму Верховного Суду України зберігається і досі, тому нерідко можна зустріти як їх пряме цитування, так і посилання на них у рішеннях як суддів першої та апеляційної інстанцій, так і у постановах ВС [1, с. 48].

У цьому контексті слід нагадати, що практика ЄСПЛ, особливо рішення Великої палати, розглядаються як такі, що мають ефект *erga omnes*, тобто поширюються на невизначене коло осіб та правовідносин, включаючи правовідносини «горизонтального характеру» між приватними особами (*drittwirkung effect*); рішення ЄСПЛ у більшості випадків, особливо рішення Великої палати та лідируючі рішення з певних питань мають характеристику переконливого прецеденту, тобто відображають певну правову тенденцію розвитку практики Суду, або так званій *orientierungswirkung*, прецедентну значимість таких рішень для формування сталої практики [25].

За складами Суду рішення поділяються на наступні види: рішення, які ухвалюються Великою Палатою, що складається із сімнадцяти суддів, складом палати із семи суддів або складом комітету із трьох суддів. Умовно можна говорити про те, що рішення ЄСПЛ, постановлені Великою Палатою Суду та палатами у складі семи суддів, «формують прецедентну практику»; рішення комітетів із трьох суддів не формують практику ЄСПЛ – вони є відображенням сталої практики ЄСПЛ, копіюють правові позиції попередніх рішень у справах повторюваного характеру, не створюючи правових новел; дискусійне питання про те, яке з рішень ЄСПЛ потрібно наводити при цитуванні найбільш правильно вирішити на користь того, в якому вперше сформульована правова позиція (так звана *leading case*) [25].

Досліджуючи правову природу рішень ЄСПЛ, М.В. Бокоч доходить висновку, що у рамках конвергенції елементів юридичної аргументації та систематики джерел права англо-американської та романо-германської правової сім'ї сукупність рішень ЄСПЛ, в яких з певного предмету розгляду сформовано єдину юридичну позицію складають його юриспруденцію або прецедентне право (*caselaw*), якому притаманні такі елементи як *ratio decidendi* (юридична основа) та *obiter dictum* (додаткова аргументація); останнє поєднує у собі правотворчу, правоінтерпретаційну та правозастосовну діяльність і спрямована на захисту прав людини і основоположних свобод, служачи юридичними засобами досягнення такої мети [26, с. 2-3].

Висновки. Проведений у цій статті аналіз дав підстави для таких висновків.

1. Судовий прецедент (*stare decisis*) – це сформульований під час розгляду конкретної справи у рішеннях судів вищої інстанції правовий висновок стосовно способу застосування норми матеріального або процесуального права, який забезпечує формування єдиного підходу у питаннях тлумачення цієї норми, вирішення суперечностей або прогалин законодавчого регулювання та є обов'язковим для застосування під час вирішення судами спорів у схожих правовідносинах.

2. Судовий прецедент є джерелом суддівської правотворчості, у процесі якої не створюється нова норма права (правило поведінки), а визначається обов'язковий спосіб застосування норми права, ви-

робляється єдиний підхід до вирішення суперечностей між нормами актів законодавства (подолання колізій) або заповнення прогалини у законодавчому регулюванні. Певним винятком можна вважати правові висновки, сформовані у процесі застосування судом аналогії закону та аналогії права для унормування встановленої прогалини в законодавчому регулюванні певних суспільно-управлінських правовідносин.

3. Судовий прецедент офіційно не визнається джерелом права в Україні, однак, як синонімічні до цієї категорії у законодавстві України застосовуються такі поняття, як «судова практика», «правовий висновок» та «правова позиція». Аналіз положень процесуального законодавства свідчить про те, що у ГПК України, КАС України, КПК України та ЦПК України превалює поняття «правовий висновок ВС» стосовно інших синонімічних категорій; «судова практика» визначається як сукупність правових висновків ВС з питання застосування певної норми права у конкретних правовідносинах, що характеризується відносною сталістю та узгодженістю; поняття «правова позиція» при буквальному тлумаченні стосується лише випадків висловлення ВП ВС висновків з питань юрисдикції спору у подібних правовідносинах, тобто правова позиція є окремим видом правового висновку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шумило М. Правові висновки касаційного суду: *inter praeteritum et futurum*. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 12. С. 47–54.
2. Гетманцев Д., Блажівська Н. Судові доктрини, що потребують перегляду з адміністративно-процесуального погляду. *Право України*. 2018. № 2. С. 85–101.
3. Берназюк О.О. Процесуальні наслідки неврахування судами правових висновків Верховного Суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 255–257. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/58>.
4. Берназюк О.О. Роль правового висновку Верховного Суду у забезпеченні принципу законності. *Журнал «Конституційно-правові академічні студії»*. 2022. № 1. С. 37–45. URL: <https://doi.org/10.24144/2663-5399.2022.1.04>.
5. *Black's law dictionary: definitions of the terms and phrases of American and English jurisprudence, ancient and modern*. 5th ed. West Pub, 1979. URL: https://openlibrary.org/books/OL4409220M/Black%27s_law_dictionary.
6. Висновок Консультативної Рада європейських суддів (КРЄС) № 20 (2017) від 10 листопада 2017 року «Про роль судів у забезпеченні єдності застосування закону». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/opinion_20_UA.pdf.
7. Michael Pal and Sujit Choudry Is Every Ballot Equal? Visible Minority Vote Dilution in Canada. *IRPP Choices*. 2017. Vol. 13, № 1. P. 14.
8. Shaun D. The Human Rights Act and the doctrine of precedent. *Legal studies*. 2015. Vol. 35 (1). P. 142–164.
9. Кібенко О. Яку модель судової системи ми будемо в Україні? *Юридичний Інтернет-ресурс «Протокол»*. URL: https://protocol.ua/ua/yaku_model_sudovoi_sistemi_mi_buduemo_v_ukraini/.
10. Саветчук Н.М. Поняття та сутність судового прецеденту як джерела права: загальнотеоретичні основи. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2020. № 52. С. 178–191.
11. Власенко В.В. Співвідношення понять «судовий прецедент» та «судова практика»: теоретико-правові аспекти. *Київський часопис права*. 2021. № 1. С. 27–32.
12. Кібенко О. Відступ Великої Палати Верховного Суду від існуючих правових позицій: процедура, підстави, проблеми. Актуальні питання визначення юрисдикції господарських судів: правові висновки Верховного Суду. 2020. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Kibenko_%2007_12_2020.pdf.
13. *Great Northern Ry. Co. v. Sunburst Oil & Refining Co.*, 287 U.S. 358 (1932). Decided Supreme Court December 5, 1932. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/287/358/#tab-opinion-1933720>.
14. Пушняк О.В. Дія у часі судового прецеденту: досвід США. *Теорія і практика правознавства*. 2019. Вип. 1 (15). С. 1–25.
15. Висновки та рекомендації П'ятої міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики. Податкові спори в адміністративному судочинстві». *Податкові спори в адміністративному судочинстві: Збірник тез доповідей П'ятої*

- Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 4–5 липня 2022 року). Київ: «Компанія „ВАІТЕ“», 2022 р. 240 с.
16. Лютіков П., Дояр В. Висновки Верховного Суду щодо застосування норм права як носіїв загальнообов'язкових зразків правильного правозастосування. Податкові спори в адміністративному судочинстві». Податкові спори в адміністративному судочинстві: Збірник тез доповідей П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 4–5 липня 2022 року). Київ: «Компанія „ВАІТЕ“», 2022 р. 240 с.
  17. Simpson AWB. *Leading Cases in the Common Law*, Clarendon Press, 1996.
  18. Смичок Є.М. Співвідношення судової доктрини в доктрині податкового права з іншими правовими категоріями. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 4. Т. 1. С. 156–161.
  19. Дашковська О.В. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1 (64). С. 34–41.
  20. Хаустова М.Г., Подорван О.О. Судовий прецедент і судова практика. Порівняльне аналітичне право. 2019. № 6. С. 60–65.
  21. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
  22. Словник української мови : в 11 т.; редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін.; редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т. 6. 832 с.
  23. Словник української мови: в 11 т.; редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. – Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. 799 с.
  24. Civinini M. Il valore del precedente nella giurisprudenza della Corte europea dei diritti dell'uomo. *Questione Giustizia*. 2018. Vol. 4/2018. P. 102–111.
  25. Бабанли Р., Пушкар П. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. Судово-юридична газета. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi>.
  26. Бокоч М.В. Місце і роль рішень Європейського суду з прав людини у системі джерел конституційного права: дис. ... канд. юр. наук. Спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Ужгород, 2021. 196 с.